

ΜΙΛΑ ΣΤΑ «Π.Ν.» Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΣΤΗΣ ΧΡ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ

Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΑΣ ΕΙΝΑΙ ΑΣΥΛΛΗΠΤΟΣ

Συνέντευξη στην ΕΙΡΗΝΗ ΤΣΙΑΝΤΗ

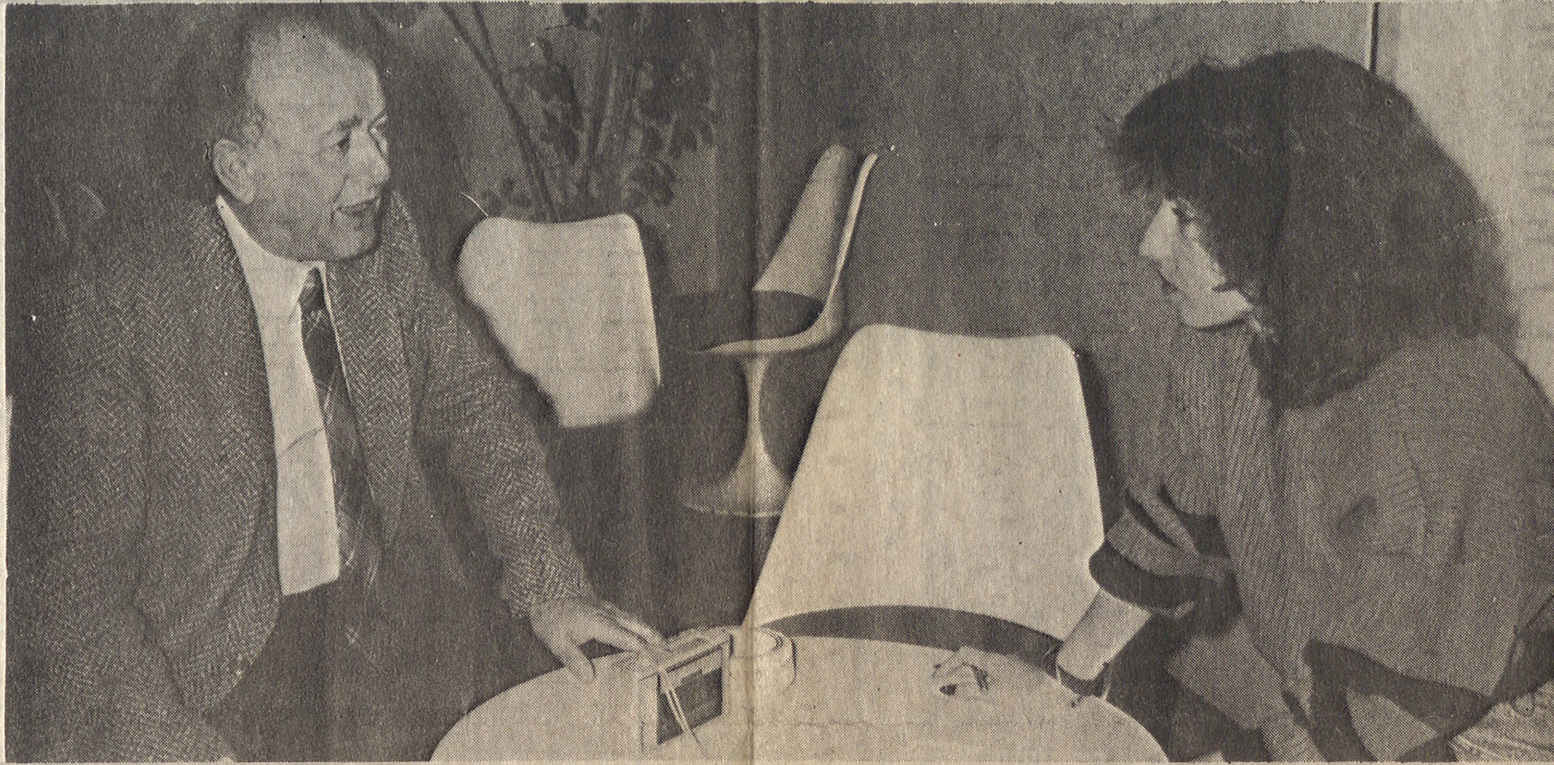
* "Η ελληνική γλώσσα στην Κύπρο διαβρώνεται από την Αγγλική"

* "Αδιανόητο να είναι η επίσημη γλώσσα του Πανεπιστημίου άλλη από την Ελληνική."

* "Οι νεοελληνικές σπουδές αποτελούν τη βάση της εκπαίδευσής μας"

* "Ο νεοέλληνας είναι ασύλληπτος"

Αυτά και τόσα άλλα-που ακολούθούν στη συνέχεια - από το γνωστό Ελλαδίτη νεοελληνιστή Κ. Χριστόφορο Μηλιώνη με τον οποίο είχαμε την ευκαιρία κατά την τελευταία του επίσκεψη στην Κύπρο - να κουβεντιάσουμε. Για την Κύπρο του '89 όπου ο Αττίλας και η καταναλωτική κοινωνία διαβρώνουν τη σκέψη των ανθρώπων, ο καθηγητής υποστηρίζει: "Θα πρέπει να δημιουργήσουμε αντιτάσεις ώστε μερικά πράγματα ουσιαστικά για τον Ελληνισμό, να κρατηθούν".

Η Ειρήνη Τσιαντή ενώ συνομιλεί με τον καθηγητή νεοελληνιστή Χριστόφορο Μηλιώνη κατά την πρόσφατη επίσκεψή του στην Κύπρο

- Κύριε Μηλιώνη ποιος λόγος σας έφερε στο νησί μας;

- Αυτή τη φορά με έφερε στην Κύπρο μια πρόσκληση από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο της Κύπρου για μια σειρά από μαθήματα στους φιλολόγους στα πλαίσια των επιμορφωτικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσει το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο της Κύπρου.

- Έχετε ζήσει στην Κύπρο. Έχετε γνωρίσει αρκετό κόσμο εδώ. Πώς σας θρίσκετε; Τι σας δίνει η Κύπρος είτε θετικό είτε αρνητικό;

- Γνώρισα την Κύπρο πριν από πολλά χρόνια. Πριν από 25 χρόνια. Είχα δουλέψει ως νεαρός καθηγητής στο Γυμνάσιο Αρρένων της Αμμόχωστου. (1960-1964).

Αυτή τη φορά γνώρισα κυρίως εκπαιδευτικούς. Μετά το 1964 ξανά για πρώτη φορά πέρασα ιδιωτικά για να αποκαταστήσω τους δεσμούς μου με το νησί.

Έρχομαι με την ιδιότητα του σχολικού συμβούλου. Δε νομίζω ότι είχα τη δυνατότητα να γνωρίσω την κυπριακή κοινωνία. Πολύ λίγα πράγματα είδα από την κοινωνία της Κύπρου.

- Οι νεοελληνικές σπουδές, που είναι η ειδικότητά σας, έχουν τη θέση που τους αξίζει στα σχολικά μας θρανία; Μήπως προτείνετε σεσείς οι νεοελληνιστές κάτι διαφορετικό από τα γνωστά;

- Οι νεοελληνικές σπουδές είναι βασικό μάθημα - σπουδές και για τα σχολεία της Ελλάδας και για τα σχολεία της Κύπρου. Μέσα από τις νεοελληνικές σπουδές έχουμε την καλλιέργεια της γλώσσας μας την γνώριμα με το σύγχρονο πολιτισμό μας και μέσα από εκεί γίνεται και η σύνδεσή μας με το πολιτιστικό μας παρελθόν. Θεωρώ ότι αποτελούν τη βάση της εκπαίδευσής μας.

- Στην Ελλάδα και σε μικρότερο βαθμό στην Κύπρο έγιναν αρκετές συζητήσεις για το αν θα ξαναγυρίζαν τα Αρχαία Ελληνικά στο Γυμνάσιο, όπως στους παλιούς καιρούς. Εσείς σαν ένας γνωστός νεοελληνιστής πώς σχολιάζετε το θέμα αυτό;

- Παρόλο που θέλω να βλέπω τους παλιούς καιρούς, δηλαδή δε θέλω να βλέπω μόνο το παρόν ή μόνο το μέλλον, αλλά θέλω να βλέπω τον Ελληνισμό στη συνέχεια του, από το απώτατο παρελθόν μέχρι τώρα και μέχρι τις προοπτικές του για το μέλλον, θα λέγαμε ότι δεν ήταν πάντα οι παλιοί καιροί, καλοί καιροί.

Πρέπει να υπογραμμίσω ότι είμαι φιλόλογος και πρέπει να προσθέσω ότι έχω σπουδάσει κλασική φιλολογία. Επομένως η σχέση μου με τα Αρχαία Ελληνικά είναι μια σχέση άμεση, στενή. Και θα 'λεγα μάλιστα πιο στενή από κείνους που φωνάζουν για τα Αρχαία Ελληνικά και που αμφιβάλλω αν οι περισσότεροι από αυτούς μπορούν να τα πλησιάσουν. Επομένως η θέση μου δεν ξεκινάει από αντιπάθεια στα Αρχαία Ελληνικά.

Βλέπω το θέμα τοποθετημένο μέσα στις σύγχρονες συνθήκες και μέσα στη διάρθρωση και τις ανάγκες της παιδείας μας. Από τη στιγμή που η βασική εκπαίδευση έγινε ουσιαστικά ενιαία υποχρεωτική, ήταν αδύνατο να σταθούν τα Αρχαία Ελληνικά μέσα στο Γυμνάσιο όπου έρχονται παιδιά με μεγαλύτερες ανάγκες διότι δεν μπορεί να γίνεται επιλογή εισόδου. Έτσι δημιουργήθηκε η ανάγκη να φύγουν τα Αρχαία Ελληνικά από το πρωτότυπο διδασκαλίας. Είναι άλλες οι ανάγκες πια στο Γυμνάσιο και όχι αυτές που υπήρχαν όταν είχαμε επιλογή. Προέχει η καλύτερη της μητρικής γλώσσας στα παιδιά της βασικής εκπαίδευσης.

Έχουμε ένα μεγάλο ποσοστό μαθητών που δεν μπορούν να παρακολουθήσουν σωστά τις σπουδές στο Γυμνάσιο, διότι γαργαφονται υποχρεωτικά. Έχουν μαθησιακές δυσκολίες, ελλείψεις κ.λ.π. Σκεφτείτε αυτά τα παιδιά να τα μαθαί-

Να δημιουργήσουμε αντιστάσεις

νομε και Αρχαία Ελληνικά.

Υπάρχει κάποιο πρόβλημα για τη διδασκαλία των Αρχαίων Ελληνικών περιορίστηκε σε δύο τάξεις. Το πρόβλημα δε λύνεται όμως με την επαναφορά τους στο Δημοτικό. Ίσως θα πρέπει να αναζητήσουμε άλλες λύσεις. Προσωπικά, θα έβλεπα τη λύση μόνο στην επέκταση των σπουδών του Λυκείου κατά ένα έτος. Βέβαια αυτό συνεπάγεται δαπάνες για την οικογένεια και οι κυβερνήσεις νομίζω ότι διατάζουν για την ώρα τουλάχιστον να πάρουν ένα τέτοιο μέτρο. Οι κυβερνήσεις θα πρέπει να μάθουν να παίρνουν μέτρα όταν είναι αναγκαία. Αυτά χωρίς να είμαι πολιτικός.

- Κύριε Μηλιώνη, ποια προσόντα πρέπει να έχει, κατά την άποψή σας, ένας καλός εκπαιδευτικός γενικά; Τι θα λέγατε για τον Κύπριο εκπαιδευτικό όταν όλοι γνωρίζουμε πως η Κύπρος έχει τον Αττίλα στο 37% του εδάφους της;

- Την παιδαγωγική κατάρτιση, τη γνώση σε βάθος του αντικείμενου που έχει να διδάξει, την αγάπη για το επάγγελμά του, την αγάπη για το παιδί, να πιστεύει στη δουλειά του και μάλιστα αν σκεφτεί κανείς ότι οι οικονομικές αποδοχές δεν είναι επιζήμιες για το επάγγελμα του εκπαιδευτικού, αυτά αναπληρώνονται μόνο με την αγάπη για το ίδιο το επάγγελμα.

Ειδικά για την Κύπρο, θα αναφερθώ στους φιλόλογους και όχι γενικά στους εκπαιδευτικούς. Βέβαια το ένα, το μεγάλο πρόβλημα της Κύπρου, είναι η εισβολή.

Έχω την εντύπωση πως η Κύπρος αντιμετωπίζει κι ένα δεύτερο πρόβλημα, ένα δεύτερο είδος εισβολής.

Και εννοώ την εισβολή της αγγλικής γλώσσας η οποία γίνεται και μέσω του τουρισμού. Έχω την εντύπωση ότι αρχίζει να διαβρώνει την Ελληνική γλώσσα και αν συνεχιστεί μ' αυτόν τον τρόπο τα πράγματα θα γίνουν πάρα πολύ επικίνδυνα με αποτέλεσμα ο Ελληνισμός της Κύπρου να απειλείται από δύο κατευθύνσεις. Από τον τουρκικό επεκτατισμό αλλά και από τον νεοαποικισμό που έρχεται με άλλες μορφές πιά.

Εδώ είναι το χρέος της εκπαίδευσης πάρα πολύ βαρύ για να αναπτύξει αντιστάσεις σ' αυτή την εισβολή της Αγγλικής γλώσσας και νομίζω ότι το κυριότερο μέσο είναι η ενίσχυση του νεοελληνικού

λόγου γιατί η διάλεκτος με το να μην ανταποκρίνεται στις σύγχρονες επικοινωνιακές ανάγκες έχει λιγότερες αντιστάσεις. Μιλώ για τον αστικό πληθυσμό.

- Σας ενοχλεί που όταν έρχεστε στην Κύπρο ακούτε πολλές αγγλικές λέξεις και θλέπετε πολλές πινακίδες ή διαφημίσεις στα αγγλικά;

- Ναι με ενοχλεί. Δεν είναι απλώς το θέμα των επιγραφών. Βλέπω στη Λευκωσία όχι μόνο τις επιγραφές αλλά και τα ονόματα με λατινικά στοιχεία και μου θυμίζουν λίγο τα φραγκογιώτικα. Αυτό όμως είναι η επιφανειακή όψη του πράγματος. Περισσότερο με ανησυχεί το βάθος του πράγματος. Και πόσο η γλώσσα που μιλιέται ή και που πιθανόν να αρχίσει να γράφεται κάποτε θα είναι διαβρωμένη από την ξένη γλώσσα.

- Έχετε υπόψη σας, κ. Μηλιώνη, πως στην Κύπρο συζητήθηκε πολύ το θέμα της γλώσσας στο Κυπριακό

ταστροφή του τόπου, του τοπίου κ.λ.π. Βέβαια δεν μπορούμε να αποκλείσουμε τον τουρισμό. Είναι θέμα οικονομίας. Η οικονομία της Κύπρου αν δεν κάνει λάθος, στηρίζεται κυρίως στον τουρισμό. Θα ήταν ουτοπία και παραλογισμός να θέλουμε να διώξουμε τον τουρισμό. Το θέμα είναι, τι αντιστάσεις θα δημιουργήσουμε ώστε μερικά πράγματα ουσιαστικά για τον Ελληνισμό να κρατηθούν.

- Να επιμνημονεύω λίγο στη γλώσσα γιατί είναι πολύ σημαντικό ζήτημα. Λοιπόν μπορείτε να μας πείτε πού χλωαίνει η Ελληνική γλώσσα στην Κύπρο;

- Είναι επόμενο, οι Κύπριοι οι οποίοι γράφουν την κοινή ελληνική, να αντιμετωπίζουν κάποια προβλήματα. Δεν είναι η φυσική γλώσσα είναι η γλώσσα την οποία μαθαίνουν στο σχολείο. Η φυσική γλώσσα είναι η ιδιωματική. Είναι γλώσσα

Νεοαποικισμό θυμίζει ο τουρισμός στην Κύπρο

Πανεπιστήμιο. Εσείς τι υποστηρίζετε;

- Θεωρώ αδιανόητο ότι μπορεί να είναι άλλη γλώσσα από την ελληνική. Άλλο θέμα βέβαια αν διδάσκει και η Αγγλική γλώσσα (και πρέπει να διδάσκει) και άλλο το θέμα αν οι φοιτητές πρέπει να ξέρουν εκτός από τη μητρική τους και μια και δυο και τρεις άλλες γλώσσες. Το θέμα είναι σε ποια

που τη μαθαίνουν δευτερογενώς και όταν διαβάζει κανείς λόγο νεοελληνικό Κυπρίων, όσο καλά κι αν την κατέχουν κάπου - κάπου βλέπεις να φαλάτσει. Για το γλωσσικό αίσθημα των Ελλαδιτών ακούγονται φάλτσοι τόνοι. Και στη σύνταξη καμιά φορά, αλλά κυρίως στις λέξεις. Η γενική εντύπωση για τους Κυπρίους που γράφουν είναι ότι υπάρχει κάποιο πρόβλημα στην έκφραση.

- Να μπορούμε τώρα κ. Μηλιώνη σε μια άλλη σειρά ερωτήσεων. Στα βιβλία σας κυριαρχεί η παρουσία της πρόσφατης Ιστορίας της Ελλάδας. Γιατί;

- Διότι ο ίδιος υπέστην όλα τα δεινά της νεοελληνικής ιστορίας. Κατάγομαι από ένα χώρο που πάτησε βαριά επάνω του η ιστορία. Η Ήπειρος βρισκόταν στο επίκεντρο των συγκρούσεων από την πρώτη μέρα που άρχισε ο πόλεμος έως τον καιρό που τελείωσε ο εμφύλιος πόλεμος. Δηλαδή επί δέκα ολόκληρα χρόνια. Σ' αυτόν το χώρο, τον ηρωικό ήταν εμφανείς οι συνέπειες του πολέμου, της κατοχής και του εμφύλιου πολέμου. Είναι επόμενο και εμένα τον ίδιο να μ' έχουν διαποτίσει αυτά τα γεγονότα και να ξεπιτίζουν στα έργα μου.

- Υπάρχει κρίση στη λογοτεχνία; - Δε θα'λεγα ότι υπάρχει κρίση. Αν κρίνει μάλιστα κανείς από τις εκδόσεις, υπάρχει μια υπερπαραγωγή και στην ποίηση και στην πεζογραφία.

Βέβαια ο αριθμός των εκδόσεων δε σημαίνει πάντα και άνθιση. Κάθε τόσο όμως εμφανίζονται βιβλία που ανήκουν είτε σε παλαιότερες συγγραφείς ή σε νέους συγγραφείς που είναι αξιόλογοι. Έτσι δεν θα έλεγα ότι περνάει κρίση η λογοτεχνία. Καθώς και στην Κύπρο υπάρχει μια άνθιση και ξεχωρίζουν ονόματα που έγιναν γνωστά και στον Ελλαδικό χώρο.

Δε θέλω να αναφερθώ σε ονόματα γιατί όταν μιλάει κανείς πρόχειρα, μπορεί η μνήμη του να φαλάτσει, να αδικήσει ανθρώπους και ξέρετε πόσο ευαίσθητο είναι οι δη-

μιουργοί σ' αυτά τα θέματα. Και εγώ ο ίδιος είμαι ευαίσθητος.

- Έχετε ζήσει στην Κύπρο και συγκεκριμένα στην Αμμόχωστο, τα πρώτα χρόνια της ίδρυσης της κυπριακής Δημοκρατίας. Και τα θιώματα σας της περιόδου αυτής αποτελούν και το υλικό του εκτεταμένου διηγηματός σας το "Πουκάμισο του Κένταυρου". Η σημερινή Κύπρος όπως την έχετε γνωρίσει ποιες αντιδράσεις σας προκαλεί;

- Το πρώτο πράγμα που σε πληγώνει όταν έρχεσαι στην Κύπρο είναι ότι τη βρίσκεις μισή και όχι ακέραια όπως την ήξερα εγώ και κινούμουν άνετα σ' αυτή. Το δεύτερο πράγμα είναι η αλλαγή στις πόλεις, η Λάρνακα, η Λεμεσός αλλά και η Λευκωσία στο μεγαλύτερο μέρος της είναι για μένα περίπου αγνώριστες. Μόνο η παλιά πόλη της Λευκωσίας, είναι η πόλη που ήξερα. Από εκεί και πέρα είναι η μεγάλη παρουσία των ξένων. Βέβαια εγώ έμεινα στην Αμμόχωστο και αυτά τα φαινόμενα είχαν κιάλας αρχίσει να εμφανίζονται. Λίγο πριν το '74' ήδη είχε γίνει αγνώριστη η

Αμμόχωστος, είχε αναπτυχθεί πάρα πολύ τουριστικά. Και νομίζω ότι στο "Πουκάμισο του Κένταυρου" γίνεται αυτό εμφανές όταν μιλάω για τους κατοίκους που ήταν στην "απάνω Αμμόχωστο" και μετακόμιζαν μόλις γινόντουσαν πλούσιοι στην "Κάτω Αμμόχωστο" με τους ιβίσκους και τα ωραία σπίτια και τα ξενοδοχεία.

- Τα τελευταία χρόνια γίνεται συζήτηση για τη λογοτεχνία της Κύπρου. Κάποιοι μιλούν για Κυπριακή άνοξη στη λογοτεχνία. Ποιά η δική σας άποψη;

- Χαίρομαι που μου κάνετε αυτή την ερώτηση. Διαφανώς ριζικά προς τον όρο Κυπριακή λογοτεχνία. Και όχι απλώς προς την ονομασία αλλά προς την προσπάθεια που γίνεται αυτονομίησης της κυπριακής λογοτεχνίας. Να αντιμετωπίζεται δηλαδή σαν ξεχωριστή λογοτεχνία έξω από τον κορμό της Ελληνικής λογοτεχνίας.

Πρώτα - πρώτα διαφανώς για λόγους καθαρά φιλολογικούς - επισημνοτικούς. Σήμερα δε μιλάμε για τοπικές λογοτεχνίες στην Ελλάδα διότι δεν υπάρχουν τοπικές λογοτεχνίες. Δε μιλάμε για ηπειρωτική, ούτε για Θεσσαλονικιά ούτε για μακεδονική λογοτεχνία.

Οι τοπικές ονομασίες έχουν νόημα όταν ξεχωρίζουν ως προς την τεχνοτροπία. Μιλάμε για επιταχιστική λογοτεχνία αλλά εννοούμε τη σχολή του Σολωμού, μιλάμε για κρητική λογοτεχνία όταν αναφερόμαστε στη λογοτεχνία της εποχής της Αναγέννησης (Ερωτόκριτο, Ερωφίλη κ.λ.π.) όπως μιλάμε για κυπριακή λογοτεχνία όταν αναφερόμαστε στην αναγεννησιακή πάλι λογοτεχνία της Φραγκοκρατίας στην Κύπρο.

Σχολές σήμερα δεν υπάρχουν. Θα μπορούσαμε να μιλούσαμε για

τοπική λογοτεχνία αν αναφερόμαστε στη γλώσσα, στο ιδίωμα. Τότε θα μπορούσαμε να μιλούσαμε για κυπριακή λογοτεχνία, ας πούμε του τύπου του λιπέρη ή του Μιχαηλίδη. Λογοτεχνία όμως που χρησιμοποιεί τον κοινό νεοελληνικό λόγο δεν μπορεί να έχει τοπικούς προσδιορισμούς.

Καθέτι που προστίθεται ως ιδιαίτερο γνώρισμα είναι ένα βήμα που αποκόπτεται την Κύπρο από τον Εθνικό Κορμό. Δεν είναι σωβινισμός αυτό αλλά είναι θέμα που έχει σχέση με την βαθύτερη ύπαρξή μας.

Δε θεωρώ αυτούς τους προσδιορισμούς σκόπιμους ακόμη και για τους ίδιους τους κύριους λογοτέχνες. Εάν απομακρυνθούν σιγά-σιγά από τον εθνικό κορμό, θα απομονωθούν και οι ίδιοι από τα ευρύτερα εθνικά πλαίσια όπου εντάσσονται με βάση τη γλώσσα τους αλλά κυρίως με βάση τη συνείδησή τους. Γι' αυτούς τους βασικούς λόγους αρνούμαι τον όρο "κυπριακή λογοτεχνία"

- Κάντε μας μια σύγκριση ανάμεσα στη μεταπολεμική πεζογραφία και αυτή της γενιάς του '30.

- Καταρχήν διαφανώς με τον προϊστορισμό ότι εκείνη η λογοτεχνία ήταν καλύτερη ή τούτη καλύτερη ή αντίστροφα. Η μεταπολεμική πεζογραφία, είτε πρόκειται για την πρώτη περίοδο (40-60) είτε πρόκειται για τη δεύτερη περίοδο (από το '60 μέχρι το πραξικόπημα) διαμορφώθηκε κάτω από τις δικές της συνθήκες, τις πολιτικές, τις κοινωνικές, τις οικονομικές αλλά και τις πολιτιστικές συνθήκες και τα ρεύματα που κυκλοφορούσαν, και που όλοι διαμόρφωσαν τους εκφραστικούς της τρόπους.

Βέβαια είναι πολλά πράγματα από τη λογοτεχνία του '30 που σήμερα δε μας άρσουν. Π.χ. η αντίληψη περί λογοτεχνικής γλώσσας ή η τάση προς την ωραιολογία. Σήμερα έχουμε διαφορετική αντίληψη για τη λειτουργία της γλώσσας. Θέλουμε τη γλώσσα να είναι περισσότερο αποτελεσματική, λειτουργική. Δεν υπάρχουν για μας καλές λέξεις, λογοτεχνικές, ωραίες και άσχημες λέξεις.

- Να μας πείτε τώρα κ. Μηλιώνη, σας παρακαλώ, αν ετοιμάζετε κάτι αυτόν τον καιρό. Κάποιο έργο ίσως...

- Το τελευταίο μου βιβλίο ήταν "ο Συμβέστρος". Εκτοτε δημοσίευσα μερικά κείμενα. Ένα διήγημα στο "Δεύτερο" με τον τίτλο "Δικαιοσύνη" ένα δοκίμιο για το μυθιστόρημα "Στον Χατζηφράγκου" του Κοσμά Πολίτη και ένα-δύο άλλα κείμενα μεμονωμένα. Δεν μπορώ να πω ότι αυτή τη στιγμή έχω έτοιμη δουλειά. Λογαριάζω φέτος να εγκαταλείψω τη δουλειά του Εκπαιδευτικού. Θα επιταχύνω την εξοδό μου για να ασχοληθώ πιο απερίσπαστος με τη λογοτεχνία. Φυσικά η λογοτεχνία είναι κάτι το αμφίβολο, δεν ξέρεις πάντα πότε θα προκύψει και τι θα προκύψει. Φυσικά έχω στο μυαλό μου πράγματα να κάνω αν ο Θεός μου δώσει δύναμη.

- Κύριε Μηλιώνη, δώστε μας με λίγες λέξεις την ταυτότητα του νεοέλληνα.

- Είναι τόσο δύσκολα αυτά τα πράγματα και τόσο σχηματικά. Δηλώνω ειλικρινά αδυναμία ίσως γιατί ο νεοέλληνας είναι και ασύλληπτος. Σε ξαφνιάζει. Εκεί που νομίζεις ότι ο τύπος του νεοέλληνα είναι έτοιμος, ξαφνικά σου παρουσιάζεται άλλως και εκπληκτικότερα. Άλλωστε τι άλλο είναι η όλη προσπάθεια μέσα από τα λογοτεχνικά έργα να συλλάβει κανείς βασικές μορφές του νεοελληνικού βίου μέσα στον οποίο υπάγεται και ο νεοέλληνας; Για να αναφερθώ στο μυθιστόρημά μου, στη "Δυτική συνοικία" θα δείτε ένα τύπο νεοέλληνα, μα και στα άλλα βιβλία. Αλλά να δώσω γενικά το σκίτσο του νεοέλληνα ειλικρινά αδυνατά.

- Και μια τελευταία ερώτηση κ. Μηλιώνη. Πιστεύετε ότι η λογοτεχνία διδάσκει ή είναι άλλη η σχέση που μπορείς να έχεις μαζί της;

- Η λογοτεχνία διδάσκει. Από αρχαιότερων χρόνων. Μην ξεχνάμε ότι ο Όμηρος ήταν το βασικό παιδευτικό βιβλίο για τους Αρχαίους Έλληνες. Ο Όμηρος την Ελλάδα "πεπαίδευκε".

Διδάσκει σε όλες τις χώρες του κόσμου και για μένα είναι αρκετό επιχείρημα αυτό. Τώρα πως πρέπει να διδάσκει και πως πρέπει οι μαθητές να έρχονται σ' επαφή μ' αυτή, είναι ένα άλλο θέμα παιδευτικό που έχει σχέση με την εκπαιδευτική μεθοδολογία.

Οπωσδήποτε όμως θεωρώ ότι η λογοτεχνία εξακολουθεί να είναι βασικό μέσο αγωγής.